

JOHANNES KAISIGA RASKETEL PÆVADEL

Ferdinand Eisen

Õppides 1928-30.a. Võru Seminaris oli mul vähe isiklikke kokkupuuteid direktori J.Käisiga. Tunde ta meile, s.o. I-II klassile ei andnud, küll aga mäletan, et ta paar korda meie klassis tundi külastas. Meie klassi "kantseldas" siis noor ja ilus Eeva Niinivaara, kelle vastu meie, 15-17 aastased noormehed, ei mõistnud end iga kord dšentelmenlikult üleval pidada; ta tuli ise selleks meile liiga lähedale. Aga Käis kui direktor seisis meie jaoks kaugemal ja kõrgemal, teda võisime kõnelemas kuulda, teda tänaval kohates tõstsite kõrgele oma rohelist-punast vormimütsi. Alles hiljem, peale VÕS sulgemist, ja teistes seminarides õpingut jätkates sain mina, küllap nii ka paljud teisedki saatusekaaslased, lähemalt aimu Käisi kooliuuenduslikust suunast; see protsess jätkus ja täienes praktilises koolitöös. Olles õpetaja-ametis sain temalt paar kaardikest tervituse ja heade soovidega kohalemäramise puhul. Koolivaheaegadel oli küll temaga kokkupuuteid õpetajate päevadel ja suvekursustel, kuid need kohtumised ei läinud kaugemale kokkutuleku toimetamistest.

Pärast 1940.aasta juunikuu riigipöõret, mille tagamaad alles aastakümned hiljem selgusid, tehti tollase haridusministri J.Semperi poolt J.Käisile ettepanek koostada algkooli uus õppekava, asendamaks 1937.a. M.Raua jt. poolt

koostatud õppekava. Käis võttis selle konkreetse ettepaneku vastu ja ^{lootus} ühtlasi nõud teostada täielikult oma kooliuuenduslikke plaane. Selleks andis teatud lootust "töötava rahva liidu" valimiseelse programmi suured lubadused ja samuti haridusministri J.Semperi kõne õpetajate täienduskursuste lõpetamisel Tartus, mis aga osutusid tühisteks. Tegelikult langes siis ja eriti veel peale sõda Käisi õlgadele tohutu suur töökoormus kogu uue õppekirjanduse muretsemisel, mida ta teiste ülesannete kõrval praktiliselt üksi tegi. Seejuures püüdis ta ka selles olukorras oma pedagoogilisi ^{põhisi} ideid ellu viia. Kuid Käisile sai osaks sügav pettumus, kui 1946.aastal tema kooliuuenduslikud ideed "kui nõukogude koolile vaenulikud kodanlikud ideed" hukka mõisteti, tema raamatud keelustati ja lõpuks teda ennast rahvavaenulike kodanlike natsionalistide kilda arvati. Taoline saatus sai osaks ka Käisi kauaaegsetele kaastöölisele ja mõttekaaslasele E.Murdmaale, kes samuti langes põhjendamatu tagakiusamise alla.

Nõud selle 1946.aasta hõsteerilise diskussiooni juurde. Kuna olen selle käiku varem üksikasjalikumalt käsitletud (see kirjutis on talletatud Pedagoogika Arhiiv-muuseumis ning kärbetega avaldatud "Kooliuuenduslases" nr.2, 3 - 1992), siis ei pea ^{ta} ma siin enam selle diskussiooni sisulise külje poolt- ja vastu- väidete juures, vaid püüan meenutada J.Käisi läbielamusi ja käitumist neil päevil. Mina, kui tema vaadete

avalik kaitsja, sain koos temaga sel puhul nii ajakirjanduses (eriti "Rahva Hääles", kus toimetaja M.Laosson) kui mitmesugustel koosolekutel väga kurjasti riielda, mis kohati lausa sõimuga sarnanes. Seisin neil aegadel Kõisile üsna lähedal.

J.Kõis, kes ikka veel lootis oma kooliuuenduslikke vaateid ellu viia ning saanud teatud julgustust mõningatest sõjajärgses nõukogude pedagoogilises ajakirjanduses ilmunud artiklitest, kus pooldati õpilaste isetegevust ja individualiseeritud tööd, avaldas 1946.aasta sügisel oma tööde kogumiku "Valitud tööd". See sisaldas tema töid vana ja uue kooli, isetegevuse ja individuaalse tööviisi ning algõpetuse metoodika kohta. Nende tööde ees ilmusid ka mõned kirjutised, mis kannavad oma aja ideoloogilist pitserit, aga ilma milleta see raamat ei oleks siis üldse ilmuda saanudki. Selle raamatu ilmumine võeti pedagoogilise avalikkuse poolt üldiselt hästi vastu, s.h. avaldas kiitva hinnangu Kõisi tööde kohta ka Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika kateedri juhataja Aleksander Pint. Kuid õige varsti algas kärarikas kampaania selle teose ümber.

Selle kärarikka võitluse avaldõõgiks sai EK(b)P Keskkomitee I sekretäri N.Karotamme kõne Tallinna intelligentsi koosolekul 6.oktoobril 1946, kui käsitleti NLKP Keskkomitee otsust ajakirjade "Zvezda" ja "Leningrad" kohta ning A.Ždanovi kõnet kirjanike M.Zoštsenko ja A.Ahmatova kui

"nõukogude tegelikkuse üle irvitajate ja Lääne eeskummardajate" kohta. Muidugi pidi selliseid nähtusi ka meil leiduma ja neid leiti ning hakati "paljastama". Selliste ideoloogiliste vääratuste hulgas mainis Karotamm ka J.Käisi "Valitud tööde" kui nõukogude koolile kahjuliku raamatu ilmumist. Sellest märguandest süttis Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogilise kateedri eelpool mainitud juhataja Aleksander Pint, kes oli alles peale sõda kusagilt Kaug-Idast Novosibirski kaudu Eestisse ilmunud. Hoolimata oma varasematest kiidusõnadest Käisi aadressil avaldas ta nüüd "Rahva Hääles" vihasetoonilise artikli "On aeg vabaneda kodanliku ajastu kahjulikest pärimustest meie koolielus", mis oli tervenisti suunatud J.Käisi "Valitud tööde" ründamisele. Need aga olid pedagoogiliselt põhjendamatud ning toonilt jõhkrad süüdistused. J.Käis oli oma aja olukorra kohta küllaltki naiivne, ta ei omistanud N.Karotamme poolt lausutule ilmselt nõutavat tähendust ning asus omakorda üksikasjalikult kuid argumenteeritult A.Pinti süüdistusi ümber lükkama. Selle peale organiseeriti J.Käisi ja tema äsjailmunud teose mitte sisuline arutamine, vaid laialdane materdamine, küll ajakirjanduses, Haridusministeeriumi kolleegiumil, haridusosakondade juhatajate nõupidamisel, küll EK(b)P Keskkomitee bürool ja veel eriti kärarikkalt toimus see Eesti NSV Ametühingute Kesknõukogu presiidiumil, kuna AÜKN aseesimees Ferdinand Eisen oli asunud J.Käisi "kahjulikke"

vaateid kaitsma.

J.Käis elas neid nõmedaid süüdistusi ja koosolekute vintsutusi raskesti üle. Eriti ärritas teda A.Pinti ja M.Laossooni argumentide nõmedus. Kuid kunagi ei näinud ma teda meeleheites, küll aga sügavas pettumuses sellise "diskussiooni" korraldamise viisis. Omavahel olles avaldas Käis oma kibedat pettumust nii väga ülistatud "bolševistliku kriitika" kohta, kus teisele poolele sõna ei lubatud. Kui Käis veel ikka otsis võimalust ajakirjanduses oma vaateid kaitsta, oli "Rahva Hääle" toimetaja M.Laosson vastanud, et Käis võib nüüd veel sõna saada ainult "patukahetsuseks". Sellist patukahetsust ta siiski ei saatnud. Ta kinnitas kord omavahel suure kibestumisega, et "ometi on mul õigus". Ja õigus, vähemalt pedagoogiline õigus oli tema poolel. Tallinna õpetajate nõupidamisel (17.nov.1946), kus viibisid ka N.Karotamm, haridusminister A.Raud jt. ja kus Käisi sunniti "patukahetsuseks" sõna võtma, lausunud ta, et kõik tema seisukohad ei vasta küll aja nõuetele, ja et ta on mõndagi õppinud teistmoodi nägema. Kuidas seda mõista? Igatahes koosoleku presiidiumi see avaldus ei rahuldanud ja järgnes äge rünnak M.Laossooni poolt.

On teada, et Käis on ^{siis} ministrit palunud end töölt vabastada, kuid temal kui suurel töömehel on soovitatud edasi töötada. Aga avalikust publitsistlikust tegevusest tõmbus ta tagasi, ja ega selleks poleks talle võimalusigi antud. Küll

aga pidas ta 1947.-49.a. loenguid äsja avatud Tallinna Õpetajate Instituudis pedagoogika ja didaktika alal, kus ta, nagu järele jäänud märkmetest on näha, on oma loengutes truuks jäänud õpilasi aktiviseerivate õppemeetoditele ja integratsiooni põhimõttele.

1950.aasta kevadel halvenes J.Käisi tervis, ta lahkus ministeeriumist ja siirdus pensionipõlve pidama Põlvamaale Tromsile. Muidugi mõjus talle seejuures rusuvalt arutu sündistuste laine, mis 1950.aasta kevadel seoses nn kodanliku natsionalismi vastu võitlemise järjekordse kampaaniaga tema vastu üles puhuti. J.Käis suri 29.juunil 1950 ja maeti Põlva kalmistule.

Palju aastaid ei võidud J.Käisi teoseid ega tema nimegi kuskil tunnustavalt mainida. Ehk küll tema pedagoogilis-didaktilisi ideid mitmed autorid kasutasid, viitamata nende ideede ^{tegemise} autori nimele. Alles 1965.aasta teisel poolel hakkas J.Käisi nimi jälle pedagoogilises avalikkuses kõlama. Selles on teeneid ja osutasid julgust rida nooremaid pedagooge ja teadlasi, nagu H.Liimets, I.Unt, J.Eilart jt.

J.Käisi omanäoline ja terviklik pedagoogilis-didaktiline süsteem kuulub meie pedagoogilise mõtte püsivarasse.

Oktoober 1995